

ELS LÍMITS DE LA ROMÀNIA OCCIDENTAL: EL PAÍS BASC I LA BRETANYA

Josep DEL RIO

1. TERRITORIS AÏLLATS DE LA ROMÀNIA OCCIDENTAL

La Romània és avui un ampli domini lingüístic de parles, dialectes i llengües neollatines que s'estén per una bona part d'Europa i per tres quartes parts del continent americà.

Han estat molts els termes per explicar aquesta realitat des d'enfocaments diversos. Així trobem, per donar-ne exemple, *Romania maior* / *Romania minor*, que explica aquesta realitat des de l'òptica sociolingüística; *Romania submersa* / *Romania nova*, que ofereix una mirada històrica, etc.

Ara bé, si focalitzem el nostre punt d'atenció en un mapa de la Romània europea occidental, observem que, envoltats per un mar de llengües i parles romàniques, hi ha dos territoris que no han estat encara explicats des de la Lingüística romànica prou satisfactòriament. Ens referim, és clar, al domini lingüístic basc i al bretó.

Fins ara s'han explicat com a casos de *Romania submersa*, però com adverteix Echenique (1997: 159): «La zona euskaldún no debe figurar, en los manuales de Filología románica, en los apartados que tratan de la Romania perdida», o bé com a territoris en què el llatí no hi ha deixat descendència.

Ambdós casos impliquen dificultats per a l'estudi des de l'àmbit romànic, però la situació geogràfica i la intensa relació lingüística que han mantingut primer amb el llatí i després amb la Romània, fan pensar que és necessari tenir-los en compte.

2. L'ALLOROMANIA RETROVADENS I LA ROMANIA TRANSILIENS: CONCEPTE, DEFINICIÓ I CATEGORITZACIÓ DINS LA LINGÜÍSTICA ROMÀNICA

En la línia del que apuntàvem, el domini lingüístic basc i el bretó són adjacents a la frontera romànica històrica. Tant l'un com l'altre han resistit l'investida del llatí i els seus parlants han mantingut, en major o menor grau, la transmissió intergeneracional de la seva llengua fins avui dia.

De segur que la marginalitat geogràfica respecte als nuclis romanitzadors hi ha contribuït. Ara bé, això no implica que aquestes comunitats hagin fugit del contacte i que, doncs, hagin desenvolupat llengües «autàrquiques». El contacte amb els colonitzadors romans i romànics posteriors va existir però no va ser ni de bon tros tan intens com a d'altres zones, les quals foren romanitzades per complet.

Com a fruit de l'intercanvi social amb els romans, alguns parlants de les zones laterals d'aquests dominis lingüístics opten per abandonar les seves llengües a favor del llatí o dels seus descendents.

Aquests territoris perduts constitueixen, en els casos que estudiem com a exemple, la *Vasconia submersa* i la *Celtia submersa*, per analogia amb la nomenclatura romànica. Si hom hi vol donar una mirada més general i aplicable a d'altres casos, sembla encertat parlar de l'Al·loromània històrica o *Alloromania submersa*.

El llatí d'aquests nous territoris, és clar, tindrà tot un seguit d'influències de substrat basc o cèltic, depenent del cas, i, com en la resta de casos de la Romània, evolucionarà fins a convertir-se en castellà o gascó, al domini basc, i gal·ló, al bretó.

Així doncs, no és cert que aquests territoris corresponguin a petites parcel·les de la *Romania submersa*, perquè aquestes llengües no guanyaven parlants en detriment del llatí, el qual, a més a més, no s'havia constituït en la llengua de tot el territori.

En el cas del basc, sabem que mai no s'ha trencat la transmissió intergeneracional de la llengua en les zones més altes i que, malgrat la llatinització dels territoris més meridionals, hi existien parlants bilingües de basc i d'alguna llengua indoeuropea (vg. Gorrochategui 2009). És cert que la frontera lingüística del basc ha pogut patir molts canvis, alguns pocs avanços i sobretot recessions; que el basc hagi coexistit amb d'altres llengües indoeuropees; que alguna part del territori llatinitzat s'hagi basquitat posteriorment i que, de nou, s'hagi romanitzat, però la inestabilitat d'aquesta isoglossa s'adscriu únicament a zones laterals del domini. La resta del territori ha conegut amb més o menys intensitat la llengua basca. No sembla còmode, doncs, acceptar que una part del domini basc com Navarra, en la seva totalitat, pugui ser entès com a *Romania submersa*.

Si ara fem un cop d'ull al cas bretó, veiem que la llengua de la península d'Armòrica era el gal, dialecte continental del celta comú. Amb la conquesta de les Gàl·lies per part dels romans, s'enceta un procés de romanització més o menys intens segons la zona. Fos com fos, el gal hi retrocedí. Això és així fins al punt que, segons Hermann 2000, el gal hauria resultat extint al centre i al nord als segles IV o V d. C. Tanmateix alerta el mateix autor (2000:12): «*It is also possible that Celtic survived unseen for several centuries in the Alpine valleys; the Britons, who began to come over to the Continent in the sixth century, may even have found in Brittany some groups who still knew Gaulish.*»

Certament, les zones més aïllades i/o inaccessibles de la Gàl·lia —els Alps o la península d'Armòrica, situada a l'extrem més occidental del país— haurien conservat parlants de gal.

Aquesta, doncs, seria la situació que trobarien les onades migratòries britòniques que fugien de Britània davant l'expansió dels germànics. Els britònics arribaren a una zona encara celtòfona, com seria Armòrica. Omnès (2006), de fet, hi afegeix: «No sabem si els bretons establerts a Armòrica (sobretot del segle V al VII) eren més nombrosos que els armoricans; tot i això, pensem que els seus parlars no eren molt diferents. En tot cas, la fusió dels dos elements de les poblacions va ser ràpida».

Aquestes dues llengües al·loromàniques, per la seva banda, generaren una varietat romànica pròpia. Cediren territoris a la Romània, els quals podem denominar per raons òbvies *Vasconia submersa* i *Celtia submersa*. Es tractarà, doncs, de varietats romàniques pròpies que naixeran a les àrees laterals de l'Al·loromània històrica. Tot i així, la toponímia i certes habituds lingüístiques a diferents nivells recordaran que en un altre temps en aquests territoris s'havia parlat una altra llengua. Són conegudes les influències fonètiques i lèxiques del basc sobre el castellà (sistema vocàlic àton i tònic de cinc elements, aspiració de /f-/ llatines; basquismes lèxics com *izquierda* d'*ezker*, *azcona* d'*azkon*, *cen-cerro* de *zintzerri*, etc.), com també l'ampla catifa de toponímia eusquèrica fora del domini lingüístic basc actual (Garoza, Muñoz, Arana, Valdegestea, Uruñuela, etc.).

A partir de la primera recessió al·loromànica, aquestes llengües entren en competició amb una altra llengua més dins del seu territori històric. Certament, no podem dir que es tracta de territoris completament romànics perquè la transmissió de la llengua al·loromànica s'hi ha mantingut però la variant romànica que s'hi ha generat tampoc no farà passes en-re, ans al contrari¹.

Quan la llengua romànica generada a les zones laterals de l'Al·loromània històrica, per raons sociolingüístiques o polítiques, es difon per tot el domini al·loromànic, com ha succeït als territoris bascoparlants i a la Bretanya, la situació canvia completament. La llengua romànica es transmet intergeneracionalment i guanya usos lingüístics, parlants, nínxols sociolingüístics, si manllevem el terme a l'ecologia. Aquells forats que quedaven en blanc als mapes dels romanistes i que des d'aquí anomenàvem Al·loromània hauran, doncs, de considerar-se part de la Romània?

En tant que el resultat de tot plegat constitueix dues realitats lingüístiques, el més encertat és referir-nos-hi amb dos termes complementaris que puguin donar resposta a la pregunta que plantejàvem: l'*Alloromania retrovadens* i la *Romania transiliens*.

El primer terme reflecteix la recessió sociolingüística de les llengües no-romàniques dins del seu propi territori històric. Remet, doncs, a recessió.

Per tal d'explicar el segon, *Romania transiliens*, farem servir la imatge d'una presa que conté una gran massa d'aigua que en supera la capacitat. Les parles al·loromàniques van cedint territori a les parles romàniques que, com si d'una massa d'aigua es tractés, sobrepassen el mur de contenció en un xaragall que salta tots els obstacles, es filtra per les esclotxes de la paret, vessa, surt de la seva llera i no té aturador fins al punt que minoritza les al·loromàniques en el seu propi territori i, en el pitjor dels casos, les substitueix, les nega sota l'aigua.

Certament a nivell teòric, hem de veure-hi, com il·lustra la FIG. 1., dues zones principals, l'Al·loromània i la Romània. Ambdues estan separades per una franja, en la qual hauria nascut una llengua romànica del contacte del llatí amb la llengua autòctona. Aquesta zona intermèdia, la qual forma part de la Romània, assenyala els límits al-

1. Cal fer un matís per tal d'ajustar-nos a la realitat lingüística del procés. El bretó i part dels dialectes bascos actuals d'administració francesa no pateixen avui dia tant la pressió de la varietat romànica forjada al seu territori, gal·ló i occità gascó respectivament, com del francès. Aquesta darrera és l'única llengua oficial, la qual, arran de la política lingüística de la República Francesa, sotmet a una greu pressió totes les altres llengües, arraconades i abocades a l'extinció.

Figura 1.

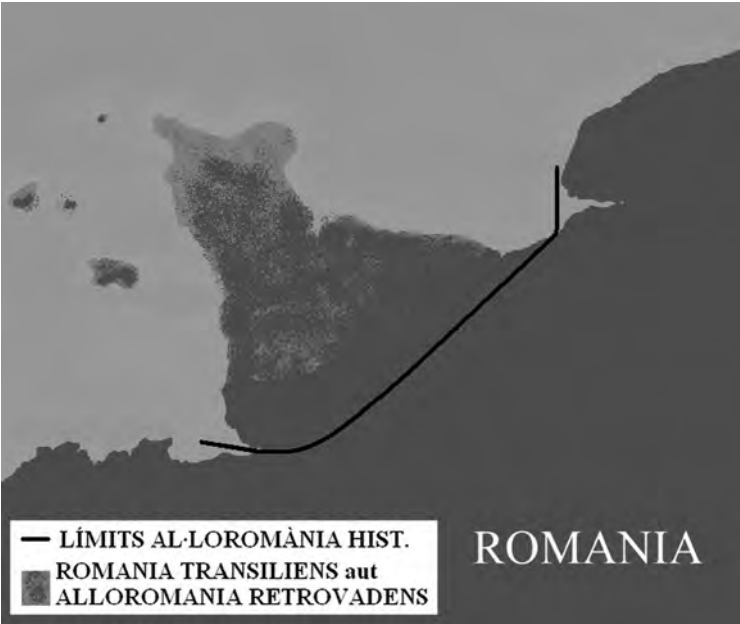

Figura 2.

loromànics històrics (la *Vasconia* o la *Celtia submersae*, tornant als dos casos que estudiàvem en concret).

A la FIG. 2. hom pot veure una segona fase en la qual el nou territori romànic ha anat més enllà de la franja en la qual hauria nascut i s'endinsa en el territori al·loromànic fins a ocupar-lo per complet, primer en una fase de bilingüisme i a continuació en una de substitució lingüística total o parcial.

En aquest segon mapa, s'observa, doncs, com l'Al·loromània queda submergida de manera gradual i amb una intensitat major d'acord amb la proximitat amb la frontera primera. Aquest fet, que es consuma plenament en els casos basc i bretó, condueix a la reformulació de l'àrea. Ara caldrà parlar d'*Alloromania retrovadens*. En paral·lel, aquella nova zona romànica que havia nascut i que empeny a la recessió rebrà el nom de *Romania transiliens*, al costat de la resta de territoris plenament romànics de la Romània.

3. CLOENDA

Certament, tota etiqueta és sempre tendenciosa i els noms proposats per explicar aquests fenòmens no se'n poden escapar. Ens permeten una explicació des d'un enfocament romànic que separa el seu món, la Romània, de la resta, l'Al·loromània. Segurament si l'autor no fos romànic, sinó bretó o basc, podria haver fet un enfocament diferent i parlar de la Cèltia i l'Al·locèltia. Al cap i a la fi, els conceptes són perspectives. De fet, i a propòsit d'això, l'escriptor, poeta i dramaturg Salvador Espriu, a *Primera història d'Esther*, posava en boca d'un dels seus personatges els següents mots: «Penseu que el mirall de la veritat s'esmicolà a l'origen en fragments petitíssims, i cada un dels trossos recull tanmateix una engruna d'autèntica llum».

BIBLIOGRAFIA

- ADAMS, J. N. *Bilingualism and the Latin language*. Cambridge: University Press.
- BLANCHET, Ph. / BRETON, R. / SCHIFFMAN, H. (ed.) (1999): *Les langues régionales de France: un état des lieux à la veille du XXIe siècle/ The Regional languages of France: an inventory on the Eve of the XXIth Century. Actes d'un colloque organisé / Papers of a Conference held at the University of Pennsylvania, Philadelphia, USA*. Leuven: Peeters Louvain-la-Neuve.
- ECHENIQUE, M. T. (1997): *Estudios lingüísticos vasco-románicos*. Madrid: Ediciones Istmo.
- GARGALLO, J. E. / BASTARDAS M. R. (ed.) (2007): *Manual de Lingüística románica*. Barcelona: Ariel.

- GONZÁLEZ, F. (2004): «Navarra, Romania emersa y ¿Romania submersa?» dins *Aemilianense*, n.1, p. 225-270.
- GORROCHATAGUI, J. (2009): «Vasco antiguo: algunas cuestiones de geografía e historia lingüísticas», dins *Acta Paleohispanica* X, p. 539-555.
- HERMAN, J. (2000): *Vulgar Latin* (trad. *Le latin vulgaire*). The Pennsylvania State University Press.
- OMNÈS, R. (2006): «La llengua bretona té futur?» dins Guzman, J. et Verdegall, J. (ed.): *Europa parla (II). Llengües no romàniques minoritzades d'Europa*. Anuari. Revista de recerca humanística i científica, n. 17, Borriana: Agrupació borriana de Cultura.
- The British review, & London Critical Journal. (1820) v. XVI. London.